

დოდო ჭუმბურიძე

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი

საიმონ-სებაგ მონტეფიორეს ნაშრომი – „პოტიომკინი“

საიმონ-სებაგ მონტეფიორეს ნაშრომის – „პოტიომკინი“ ინგლისური სათაურია – „Potemkin: Catherine the Great's Imperial Partner“. ის ლონდონში დაიბეჭდა 2000 წელს, 2003 წელს კი მოსკოვში, გამომცემლობა „ვარგიუსმა“ გამოსცა. ავტორი ცნობილი ისტორიკოსი და მწერალია (დაიბადა 1965 წელს, ლონდონში), ეკუთვნის ბეტსელერებად ქცეული თხზულებები, რომელთა შორის არის წიგნები სტალინზე, ასევე: „მიასნიკოვების დინასტია“ (ავსტრალია, 2005), „ურჩხული, სახელად მარქსი“ (დიდი ბრიტანეთი, 2005), „ნითელი მუმია ჯერ კიდევ ჩვენთანაა“ („დეილი მეილი“, დიდი ბრიტანეთი, 2005), „ბრძოლა, რომელსაც ისტორიაში ბადალი არ მოეპოვება“ („დეილი-მეილი“, 2006), „რუსეთი რუსული და რუსეთი საბჭოური“ („თაიმსი“, 2006), „ლენინი არაფრით იყო უკეთესი სტალინსა და ჰიტლერზე?“ („ვაშინგტონ პოსტი“, აშშ, 2007), „სახელმწიფო გენოციდი“ („ნიუ-იორკ თაიმსი“, აშშ, 2007) და სხვ.

მონტეფიორეს კალამს ეკუთვნის ასევე რომანები: „საშენკა“ და „ზამთრის ერთი ღამე“. წიგნი – „პოტიომკინი“ დაჯილდოებულია სემიონ ჯონსონის, დეფ კუპერისა და მარშის პრემიით საუკეთესო ბიოგრაფიული თხზულებისათვის. „სტალინი, ნითელი მონარქის კარი“ და „ახალგაზრდა სტალინი“ ნომინირებულია პრესტიჟული ჯილდოებით: ბრიტანული პრემიით – „წლის საუკეთესო ისტორიული წიგნი“, ასევე ბრიტანული კოსტის პრემიით, გაზეთ „ლოს-ანჯელეს თაიმის“ პრიზით საუკეთესო ბიოგრაფიული წიგნისათვის, ფრანგული პრემიით – საუკეთესო პოლიტიკური ბიოგრაფიისათვის და ავსტრიული კრეისკის პრიზით.

ბრიტანელი ისტორიკოსი, ჟურნალისტი და მწერალი ისტორიის ფილოსოფიის დოქტორია, კითხულობს ლექციებს კემბრიჯის უნივერსიტეტში. საბჭოთა კავშირში ხშირად ჩამოდიოდა და რუსეთის ისტორიის საუკეთესო სპეციალისტად ითვლება. რამდენჯერმე იყო საქართველოშიც. მისი სქელტანიანი წიგნი – „სტალინი, წითელი მეფის კარი“ თარგმნილია ქართულ ენაზეც (მთარგმნელები: მათა ჯიჯეიშვილი, ანა მაყაშვილი, ეკა მაჩიტაძე, ნათია მენაბდე), წიგნი 2012 წელს „ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობამ“ გამოსცა.

ნაწყვეტი „პოტიომკინიდან“ საინტერესოა როგორც ისტორიული ტექსტი, გრიგოლ პოტიომკინის პოლიტიკური და პირადი ბიოგრაფიული ელემენტებით გაჯერებული. ჩვენთვის იგი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რადგან სწორედ ამ იმპერიული სულისკვეთების, პირადი განდიდებითა და იდეალიზმით შეპყრობილმა, ეკატერინა II-ის ფავორიტობით განდიდებულმა კაცმა, ვისაც ერთდროულად უნდა ებრძოლა ეკატერინას გულის მოსაგებად დარაზმულ სხვა ფავორიტებთან, ამასთან იმპერატრიცას გული ახალ-ახალი პოლიტიკური პროექტების გამნხორციელებით უნდა მოეგო, – დიდი როლი ითამაშა საქართველოს ისტორიაში. გეორგიევსკის ტრაქტატით მან პირველი ნაღმი ჩადო ქართული სახელმწიფოებრიობის არსებობაში. ტრაქტატის დადების წინაპირობები, გრიგოლ პოტიომკინისა და იმპერატრიცა ეკატერინა II-ის დამპყრობლური გეგმების რეალიზაცია, „ბერძნული პროექტი“, რომელიც მსოფლიო ბატონობაზე რუსულ ამბიციას წარმოაჩენდა, ავტორმა დოკუმენტურ-მხატვრული დამაჯერებლობით გადმოსცა. მისი მსჯელობა და ისტორიულ მოვლენათა თავისებური ინტერპრეტაცია მთლიანად ავტორის მიერ შესწავლილ საისტორიო წყაროებსა და საიდუმლო დოკუმენტებს ეყრდნობა. ის თავის საისტორიო ცოდნას ამატებს იმ ემოციურ მუხტს, რაც მიიღო ამ წყაროებით თუ რუსეთის იმ ადგილების მონახულებით, სადაც თამაშდებოდა პოტიომკინისა და მისი ფავორიტის – სრულიად არაორდინალური, უნიჭიერესი, უცბიერესი, უდიდესი ენრგიისა და დაუშრეტელი ძიებებით აღსავსე, არარუსის, მაგრამ რუსული სახელმწიფოს უდიდესი პატრიოტის – ეკატერინა II-ის ურთიერთობის დრამა.

გრიგორი ალექსანდრეს ძე პოტიომკინი (1739-1791), **თავადი პოტიომკინ-თავრიდელი**, იყო კაცი, რომლის გარდაცვალებისას ეკატერინემ თქვა: „ის იყო ჩემი უძვირფასესი მეგობარი, გენიალური ადამიანი. მას ვერავინ შემიცვლის“. ე. წ. „ბერძნული პროექტი“,

1783 წლის ტრაქტატი, ყირიმის დაპყრობა – გრიგოლ პოტიომკინის გეგმით ხდებოდა. რუსეთის კავკასიური პოლიტიკის გააქტიურებაც მას ეკუთვნის. ხმები დადიოდა, რომ პოტიომკინი ეკატერინესთან საიდუმლო ქორწინებაში იმყოფებოდა. გავრცელებული ინფორმაციით, მათ ქალიშვილიც შეეძინათ, რომელიც პოტიომკინის ნათესავმა გაზარდა და მამის გვარიც მისცა. ფაქტობრივად, პოტიომკინი არასდროს დაქორწინებულა, ის 52 წლის ასაკში გარდაიცვალა, ოსმალეთთან ომის დროს. გარსევან ჭავჭავაძის პირადი მიმონერიდან ირკვევა, რომ ქართველ პოლიტიკოსებს სურდათ გრიგოლ პოტიომკინის ერეკლე II-ის ასულზე – ანასტასიაზე დაქორწინება, პოტიომკინისთვის საკუთარ მფლობელობაში ყაზბეგიდან ანანურამდე მდებარე არაგვისპირა მამულების გადაცემა, „მცირე როსიის“ სახელწოდებით. ამით ისინი გავლენიანი რუსი დიდებულის გულის მოგებას, რუსეთის მფარველობის ეფექტურობის გაძლიერებას იმედოვნებდნენ. ეს სურვილები ვერ განხორციელდა და ქართველთა იმედები ვერ გამართლდა.

რაც შეეხება ეკატერინა II-ეს, ის 1729 წელს დაიბადა პრუსიის ქალაქ შტეტინში, პომერანიაში (ამჟამად პოლონეთშია). მისი ნამდვილი სახელი და გვარია სოფიო ავგუსტა ფრედერიკა ანჰალტ-ცერბსტელი. მამა პრუსიის არმიის ფელდმარშალი, დედა კი დიდგვაროვანი, – (პეტრე III-ის დედის ბიძაშვილი), დანიის, ნორვეგიისა და შვედეთის სამეფო კარის შთამომავალი, ოლდენბურგების დინასტიის ფუძემდებელი გვარიდან იყო. 16 წლის დაქორწინდა 17 წლის რუსეთის ტახტის მემკვიდრეზე, – პეტრე III-ზე. იცოდა რამდენიმე ენა, გაცნობილი იყო ევროპელ განმანათლებელთა თხზულებებს, მოგვიანებით, ზოგიერთ მათგანთან მეგობრობდა კიდევ, მალე შეისწავლა რუსული ენა, ისტორია, ტრადიციები, მიიღო მართლმადიდებლობა (მანამდე იყო ლუთერანი), რითაც მაშინვე მოიგო რუსი დიდებულების გული. ურთულესი იყო მისი ურთიერთობა ქმართან, მისი პირველი შვილისა და ტახტის მემკვიდრის მამადაც კი ზოგჯერ რუსული წყაროები ასახელებენ არა პეტრე III-ს, არამედ ეკატერინეს მაშინდელ ფავორიტს, ს. ვ. სალტიკოვს. თავად ეკატერინეს ჩანაწერებიდან ჩანს, რომ პირველივე დღეებიდან ქმარი მას ათვალწუნებით ექცეოდა და დაუფარავი ურთიერთობა ჰქონდა სხვა ფავორიტთან. მალე ეკატერინას ქალიშვილი ანა შეეძინა, რომლის მამადაც პოლონეთის მომავალი მეფე, იმჟამად რუსეთის სამეფო კარზე მოღვაწე – სტანისლავ პონიატოვსკი მიაჩნდათ (ანა 2 წლის ასაკში გარდაიცვალა). ერთ-ერთი ფავორიტის-

გან – გრიგორი ორლოვისგან დედოფალს ვაჟი – ალექსი გრიგორევიჩი შეეძინა, რომელსაც ბობრინსკის გვარი მისცა (შემდეგში პავლე I-მა ძმას გრაფის ტიტული მიანიჭა). 45 წლის იმპერატრიცას შვილად თვლიდნენ გრიგორი პოტიომკინის აღზრდილ ელიზავეტასაც. სხვათაშორის, ქართველ მეფეებს ამ ზნეობის ქალი მიაჩნდათ ქრისტიანობისა და უმაღლესი მორალის დამცველად. იცოდნენ თუ არა ერკლე II-მ და სოლომონმა მისი ეს საეჭვო ბიოგრაფია, ფავორიტებისადმი ხელგაშლილობა და ზღვარდაუდებელი საქციელი, არ ვიცით, თუმცა, ივარაუდება, რომ ასეთი ცხოვრების წესი, რაც ევროპაშიც კი კრიტიკულად განიხილებოდა, არ შეიძლებოდა მათთვის უცნობი დარჩენილიყო.

პოტიომკინი

ნაწილი მეხუთე. კოლოსი (1777-1783)

ბიზანტია

„მე მიმინვეიეს ზეიმზე, რომელსაც თავადი პოტიომკინი საკუთარ ორანჟერეაში მართავდა. შესასვლელი კარის მოპირდაპირედ მცირე ზომის, მეგობრობისადმი მიძღვნილი ტაძარი იყო მოწყობილი, ღმერთქალის ქანდაკებით, რომელსაც იმპერატრიცას ბიუსტი ეჭირა.

კაბინეტი, რომელშიც იგი ვახშმობდა, მთლიანად მოფენილი იყო კარვის ფორმის ჩინური ტაფტით.

სხვა პატარა კაბინეტში იდგა თვით იმპერატრიცას მიერ მოქარგული მდიდრული ქსოვილით შემკული დივანი“.

შევალიე დე კორბერონი. 20 მარტი, 1779წ.

როდესაც, 1453 წელს, თურქეთის სულთანმა, მეჰმედ მეორემ კონსტანტინოპოლი აიღო, იგი წმინდა სოფიას სახელგანთქმული ტაძრისკენ გაეშურა. უდიდესი ქრისტიანული სიწმინდის კარიბჭის წინაშე მან თავზე მიწა წაიყარა, უზენაესის მიმართ მონივნების ნიშნად და შევიდა.

ტაძარში მან დაინახა თურქი ჯარისკაცი, რომელიც იქიდან მარმარილოს ფილის გამოტანას ცდილობდა. „რწმენის გამო ვიქცევი ასე“, აუხსნა ჯარისკაცმა. მუჰამედმა ის მახვილით განგმირა. „თქვენთვის არის ტყვეები და მათი ქონება, განაცხადა მან, ქალაქის შენობები კი მე მეკუთვნის“. ბიზანტიის დაპყრობის შემდეგ,

ოსმალები არ აპირებდნენ სამეფო ქალაქის მშვენიერებაზე უარი ეთქვათ. თურქეთის ხანის, არაბეთის სულთნის, სპარსეთის ფადიშაჰის ტიტულებისთვის მუჰამედს ახლა შეეძლო დაემატებინა „ჩაისერ-ი-რუმ“: „რომის კეისარი“. ევროპელებისათვის ის მხოლოდ დიდი თურქი როდი გახდა: ამიერიდან მას ხშირად უწოდებენ იმპერატორს. ოტომანთა სახლმა მემკვიდრეობით მიიღო ბიზანტიის პრესტიჟი. „არავის ეპარება ეჭვი, რომ თქვენ რომაელთა იმპერატორი ხართ, – ეუბნებოდა მუჰამედ დამპყრობს კრიტიკელი ისტორიკოსი გიორგი ტრაპეზუნტიოსი 1466 წელს, – იმპერიის დედაქალაქის პატრონი, იმპერატორი, რადგან კონსტანტინოპოლი რომის იმპერიის დედაქალაქია, ხოლო ის, ვინც არის და გახდება რომის იმპერატორი, ის მთელი დედამიწის იმპერატორიცაა“.

ოსმალეთის იმპერია გადაჭიმული იყო ბალდადიდან ბელგრადამდე და ყირიმიდან კაირომდე; აღმოსავლეთ ევროპაში მას ეკავა დღევანდელი ბულგარეთის, რუმინეთის, ალბანეთის, საბერძნეთის და იუგოსლავიის ტერიტორია. მის მფლობელობაში იყო ისლამის მთავარი სინმინდებები მექადან და მედინადან დამასკოსა და იერუსალიმამდე, შავი ზღვა სულთნის „უმანკო ქალწულად“ რჩებოდა, ხოლო ხმელთაშუა ზღვისპირეთში, კვიპროსიდან ალჟირსა და ტუნისამდე, მისი ნავსადგურები ბატონობდნენ. ამ ინტერნაციონალურ იმპერიას თურქულს უწოდებდნენ, თუმცა, ჩვეულებრივ, ადმინისტრაციულ იერარქიაში ერთადერთი თურქი თავად სულთანი იყო, ხოლო მრავალეროვანი სახელმწიფოს სხვადასხვა სფეროში გამუსულმანებული სლავები, რომლებიც სამეფო კარის ზედა ემპლონს წარმოადგენდნენ, ჩინოვნიკები და იანიჩარები.

კლასების გაგება პრაქტიკულად არ არსებობდა: ოსმალეთის იმპერია მერიტოკრატიას, წარმოადგენდა, რომელსაც სულთნის სახელით ალბანელი გლეხების შვილები მართავდნენ. მნიშვნელობა მხოლოდ ერთ რამეს ჰქონდა – თითოეული ქვეშევრდომი, თვით მთავარი მინისტრიც კი, დიდი ვეზირი, სულთნის მონა იყო. მე-16 საუკუნის შუა ხანებამდე სულთნები ძლიერი, სასტიკი ლიდერები იყვნენ. მაგრამ თანდათანობით მართვის ბინძური საქმე დიდ ვეზირებზე გადავიდა. თავდაპირველად, იმის გამო, რომ მემკვიდრეობის კანონი არ გააჩნდათ, სულთნების ცვლა, უმეტეს შემთხვევაში, სისხლისღვრის გარეშე არ ჩაივლიდა. იმპერატორი თავიდან იშორებდა საკუთარ ძმებს, რომელთა რიცხვი ხანდახან რამდენიმე ათეულს აღწევდა. მათი მშვილდის ლარით დახრჩობა სიკვდილით დასჯის დელიკატური ფორმა იყო, სამეფო სისხლის დაღვრის გა-

რეშე. ბოლოსდაბოლოს, მონარქიულმა თვითგადარჩენის გრძნობამ ამ ბარბაროსულ ადათს ბოლო მოუღო, სასახლეებში პრინციებს საპატიო ტყვეების სახით ინახავდნენ, სხვადასხვა სიამოვნებებით გაბრუნებულეებს და სიკვდილის შიშით ცოცხალ-მკვდრებს.

სახელმწიფოს მართვა დიდ ვეზირს ებარა, რომელიც ხშირად სლავური წარმოშობისა იყო, რომლის განკარგულებაშიც იყვნენ ორი ათასი სამეფო კარის მოხელე, მსახურები და 500 ალბანელი გვარდიელი. თითოეული წარჩინებულის, ფაშას (სიტყვა-სიტყვით „სულთნის ფეხები“) რანგი აღინიშნებოდა ცხენის კუდით, რაც თურქების მომთაბარე ცხოვრების გადმონაშთი იყო. ვეზირები მწვანე ფეხსაცმელსა და ჩალმებს ატარებდნენ, კარის მოხელეები – ყვითელს, მოლები – ცისფერს. სულთნის სასახლე, სერალი, ბიზანტიის აკროპოლზე იდგა და ჩაკეტილი ეზოების გრძელ ჯაჭვს წარმოადგენდა, რომლებიც ერთმანეთთან ჭიშკრებით იყო დაკავშირებული. ეს ჭიშკრები, რომელთა შიგნითაც მართლმსაჯულება ტარდებოდა, ოტომონთა ძალაუფლების სიმბოლოდ იქცა: დასავლეთში იმპერიას მაღალი პორტას სახელით მოიხსენიებდნენ (ლათინური სიტყვისგან პორტა – ჭიშკარი).

იმპერატორთა ავხორცობა მემკვიდრეთა უზარმაზარი საცავის წყარო იყო. თუ ის სკოლა, რომელშიც იმპერატორთა პაჟებს, მომავალ ჩინოვნიკებს ამზადებდნენ, ალბანელებითა და სერბებით იყო სავსე, ჰარამხანა, სულთნის მემკვიდრეთა ამქვეყნად მოვლინების ადგილი, სავსე იყო თეთრყირმიზა, ცისფერთვალა სლავი ქალებით, რომელთა დიდი ნაწილი ყირიმის მონათა ბაზრიდან წამოესხათ. XVII საუკუნის ბოლომდე, რაც უნდა გასაკვირი იყოს, სამეფო კარის სახელმწიფო ენას სერბულ-ხორვატული წარმოადგენდა.

სულთანს ძველებურად ეკუთვნოდა შეუზღუდავი უფლება დასჯისა და შეწყალებისა და ის მას ფართოდ იყენებდა. ნამიერი სიკვდილი სამეფო კარის ეტიკეტის შემადგენელ ელემენტს წარმოადგენდა. ბევრი დიდვეზირი თავისი სიკვდილით უფრო სახელგანთქმული გახდა, ვიდრე საქმეებით. მათ ისე უმოწყალოდ ხოცავდნენ, რომ მხოლოდ გაკვირვებას იწვევს, რატომ იყო ეს პოსტი ასეთი სანუკვარი ოტომანთა ჩინოვნიკებისათვის. სასიკვდილო განაჩენები, რომლებიც სულთანს გამოჰქონდა ფეხის დაბაკუნებით, ანდა განსაკუთრებული ცხაურიანი ფანჯრის გამოღებით, სისრულეში მუნჯ ჯალათებს მოჰყავდათ ცულის საშუალებით, ან მოგუდვით. დასჯილის თავის გამოფენა ასევე აუცილებელ რიტუალს შეადგენდა. უმაღლეს ნარჩინებულთა თავები სასახლეში, მარმა-

რილოს ბოძებზე თავსდებოდა, თუ მნიშვნელოვან პერსონას ეკუთვნოდა ბამბით, საშუალო რანგის ჩინოვნიკის თავი კი – თივით გატენილი. უფრო დაბალი რანგის ჩინოვნიკთა, ასევე მოჭრილი ყურები და ცხვირები სასახლის გარე კედლების ნიშებს „ამკობდნენ“. დამნაშავე ქალებს, ზოგჯერ ჰარამხანის უმშვენიერეს წარმომადგენლებს – ტომარაში გამოჰკრავდნენ და ბოსფორში აგდებდნენ. მაგრამ სულთნისათვის უფრო სერიოზულ საფრთხეს წარმოადგენდნენ მისი საკუთარი არმიის მეომრები – იანიჩარები და ბრბო. კონსტანტინოპოლის მოსახლეობა ყოველთვის თვითნებობით გამოირჩეოდა. ახლა სტამბულის უდაბლესი ფენა, „ფსკერი“, რომლითაც მანიპულირებდნენ იანიჩარებ ან ულემებ, პოლიტიკაზე სულ უფრო ძლიერ გავლენას ახდენდა. პოტიომკინის აგენტი, ნიკოლაი პიზანისი 1780-იან წლებში იტყობინებოდა, რომ ვეზირები და სხვა ინტრიგანები „ამღვრევენ ქალაქის ბრბოს“, რათა დააშინონ მმართველნი ყველანაირი უტიფარი გამობტომებით“.

1774 წელს მუსტაფა III მფრთხალმა და გულჩვილმა აბდულჰამიდ I-მა შეცვალა. ადმინისტრაციის მხრიდან ხალხის კონტროლი და არმიაში დისციპლინა დასუსტდა, კორუფცია აყვავდა. იმის გამო, რომ უკვე აღარ შეეძლოთ საკუთარი სამხედრო უძლეველობის იმედად ყოფილიყვნენ, ოსმალებმა გადაწყვიტეს ისეთივე ევროპული სახელმწიფო გამხდარიყვნენ, როგორც სხვები, ან თითქმის ისეთივე: თუ ევროპული ქვეყნების უმეტესობისათვის ომი „სხვა საშუალებებით დიპლომატია“ იყო, თურქებმა დიპლომატია აქციეს ომის საშუალებად. რუსეთის ძალისხმევამ მათი პოლიტიკის პრიორიტეტები შეცვალა. რუსეთის პოტენციური მტრები – საფრანგეთი, პრუსია, შვედეთი და პოლონეთი – დიდებული პორტას პოტენციური მოკავშირეები შეიქნენ. არცერთი ამ ქვეყანათაგანი არ აპირებდა მშვიდად ეცქირა, როგორ ავლებს მუსრს რუსეთი თურქებს, თითოეული მზად იყო, მხარი დაეჭირა პორტასთვის, ყოველ შემთხვევაში, ფულით მაინც.

პოტიომკინის ერთი აგენტი წერდა, რომ იმპერიას, „როგორც სიბერეშეპარულ მზეთუნახავს, ვერ გაუგია, რომ მისი დრო წავიდა“, მით უფრო, რომ მას ჯერ კიდევ რჩებოდა ცოცხალი ძალის უზარმაზარი რესურსი და ამას დამატებული მუსულმანური ფანატიზმი. მოხრჩობით, მწვანე ფეხსაცმლითა და კონსტანტინოპოლის დაბალი ფენის მიერ მართულობით იმპერია კეთრით მოცელებულ ზღაპრულ გოლიათს ჰგავდა, რომლის კიდურები უზარმაზარი სხეულიდან ირღვეოდნენ, მაგრამ ჯერ კიდევ შიშს უნერგავდნენ მტერს.

1779 წლის 27 იანვარს დიდმა თავადმა მარია თევდორეს ასულმა მეორე ვაჟი გააჩინა, რომელსაც ეკატერინემ კონსტანტინე დაარქვა და რომელსაც მან და პოტიომკინმა წინასწარ მიაკუთვნეს კონსტანტინოპოლის მმართველის როლი, პორტას დამარცხების შემდეგ. ორი წლით ადრე დიდმა თავადმა უკვე აჩუქა ეკატერინეს პირველი შვილიშვილი, ალექსანდრე, რუსეთის იმპერიის ტახტის მემკვიდრე, ახლა კი მან ბერძნებს მიაართვა ბიზანტიის ტახტის მემკვიდრე.

კლასიკურ ისტორიაზე, აღმოსავლურ მართლმადიდებლობასა და საკუთარ წარმოდგენებზე დაყრდნობით, პოტიომკინმა შექმნა კულტურული პროგრამა, გეოპოლიტიკური სისტემა და პროპაგანდისტული კამპანია, რომელსაც ისტორიკოსები აღნიშნავენ საერთო სახელწოდებით: „ბერძნული პროექტი“. მისი არსი იმაში მდგომარეობდა, რომ დაეპყროთ კონსტანტინოპოლი და მის ტახტზე დაესვათ დიდი თავადი კონსტანტინე. ეკატერინემ მომავალი იმპერატორის ძიძად ბერძენი ქალი, ელენე მოიწვია და დაჟინებით მოითხოვა, მისთვის ბერძნული ენა ესწავლებინათ. როდესაც ეკატერინემ პოტიომკინს შვილიშვილების სწავლების თავის მიერ შედგენილი პროგრამა გააცნო, მან ცვლილებები შესთავაზა: „მე ... ვისურვებდი შემეხსენებია, რომ ენების სწავლების პროგრამაში ბერძნული უმთავრეს ადგილას იქნას დაყენებული, რადგან ის დანარჩენების საფუძველია. დაუჯერებელია, რამდენს შეიძენენ მისი საშუალებით ცოდნას და ნაზ გემოვნებას, მრავალი მწერლის საშუალებით, რომლებიც თარგმანში დამახინჯებულია არა მხოლოდ მთარგმნელთა მიერ, არამედ სხვა ენების სისუსტის გამო. ამ ენას კი აქვს ყველაზე სასიამოვნო ჰარმონია და სიტყვების შედგენისას უამრავი აზრთა თამაში; მეცნიერების ტექნიკური სიტყვები და მხატვრული სიტყვები გამოხატავენ თვით საგნის არსს, რომლებიც მიღებულია ყველა ენაში. სადაც თქვენ ჩასვით ევანგელეს კითხვა ლათინურად, იქ ბერძნულით შეცვლა სჯობს, რადგან იგი ორიგინალში სწორედ მასზეა დაწერილი“. ეკატერინემ უპასუხა: „გაასწორე მაგვარად“.

ჩვენ არ ვიცით, ზუსტად როდის დაიწყეს მათ ბიზანტიის რესტავრაციის პროექტის განხილვა, სავარაუდოდ, ერთმანეთთან დაახლოებიდან ძალიან მალე (გავიხსენოთ ერთ-ერთი ყველაზე საყვარელი ზედმეტსახელი „გიაური“, თურქულად ურწმუნო). ჩვენ ვიტყვით, რომ პოტიომკინი და ბერძნული პროექტი ერთმანეთისთვის არიან შექმნილნი. მან შესანიშნავად იცოდა ბიზანტიის

ისტორია და აღმოსავლური ღვთისმეტყველება; როგორც თავისი დროის ყველა განათლებული ადამიანი, ეკატერინე და პოტიომკინი კლასიკაზე იყვნენ აღზრდილნი (თუმცა, კაცი მას ბერძნულად კითხულობდა, ქალი კი არა). პოტიომკინი ხშირად უბრძანებდა თავის მდივნებს წაეკითხათ მისთვის რამე უძველესი ისტორიკოსების ნაშრომებიდან და ხელთ ჰქონდა მათი თითქმის ყველა შრომა. XVIII საუკუნის კლასიკის ენთუზიასტებს ძველი დროის შესახებ მხოლოდ კითხვა კი არ სურდათ, არამედ მათთან შეჯიბრიც. იდეა ახალი არ იყო: მოსკოვი საკუთარ თავს მესამე რომს უწოდებდა კონსტანტინოპოლის დაცემის დროიდან, რომელსაც რუსები ძველებურად ცარგრადად მოიხსენიებდნენ. 1472 წელს მოსკოვის დიდი თავადი ივანე III სოფია პალეოლოგზე, ბიზანტიის უკანასკნელი იმპერატორის ძმისწულზე დაქორწინდა. ივანე მესამე ცარად (ცესარად) იწოდებოდა და „ახალი კონსტანტინოპოლის – მოსკოვის ახალ იმპერატორად“. შემდეგ საუკუნეში ბერმა ფილოფეიმ ჩამოაყალიბა სახელგანთქმული: „ორი რომი დაეცა, მესამე დგას, მეოთხე კი აღარ იქნება“. ივანე მესამის შვილიშვილმა, ივანე მეოთხემ (მრისხანემ) ჯვარი სამეფოზე დაიწერა. მაგრამ კლასიკური დიდებულების აღდგენის აზრი, რელიგიურ და კულტურულ მემკვიდრეობითობაზე დაყრდნობით, პოტიომკინს ეკუთვნოდა. მიუხედავად მისი იმპულსურობისა, იდეების გაჩენის საქმეში, მას გააჩნდა ამ იდეების განხორციელებისათვის აუცილებელი მოთმინება და ინტუიცია: ის თავის ბიზანტიურ ოცნებას იმ დროიდან მოჰყვებოდა, როდესაც ხელისუფლებაში მოხვდა და ექვსი წელი ებრძოდა ნიკიტა პანინის პრორუსულ პოლიტიკას.

უკვე 1775 წელს, როდესაც ეკატერინე მეორე და პოტიომკინი მოსკოვში თურქეთზე გამარჯვებას ზეიმობდნენ, თავადი ბერძენ ბერს, ევგენი ბულგარისს დაუმეგობრდა, რომელსაც ბერძნული პროექტის „საღვთისმეტყველო მხარდაჭერა“ ევალებოდა.

1775 წლის 9 სექტემბერს, ეკატერინემ, პოტიომკინის ჩაგონებით, ბულგარინი ხერსონისა და სლავიანსკის არქიეპისკოპოსად დანიშნა. ეს მაშინ, როდესაც ეს ქალაქები ჯერ კიდევ არ არსებობდა. ხერსონი, რომელსაც სახელი ბერძნული ხერსონის, რუსული მართლმადიდებლობის სამშობლოს, საპატივცემულოდ ეწოდა, ამ დროისათვის მხოლოდ პოტიომკინის ბობოქარ წარმოსახვაში არსებობდა. ეკატერინეს დეკრეტში, ბულგარისის არქიეპისკოპოსად დანიშვნის შესახებ, ხაზგასმით იყო აღნიშნული მართლმადიდებლობის ბერძნული წარმომავლობა და, შესაძლოა, პოტიომკინის მი-

ერ იყო შედგენილი, პოტიომკინისა, რომლის ერთ-ერთი პირველი მოქმედება, ფავორიტობის მიღწევის შემდეგ, ბერძნული გიმნაზიის დაარსება იყო. ახლა მან ბულგარისს დაავალა ამ გიმნაზიის მართვა. პოტიომკინს სურდა, რომ არქიეპისკოპოსს დაენერა სკვითების, ბერძნებისა და სლავების ურთიერთობის ისტორია. ბულგარისმა ეს სურვილი არ შეასრულა, სამაგიეროდ, თარგმნა ვირგილიუსის „გეორგია“ და ის „უდიდეს ფილელინისტს“ მიუძღვნა და მას დაურთო ოდა ხერსონის მშენებლობის შესახებ, რომელიც ახალი ათენი უნდა ყოფილიყო მდინარე დნეპრზე.

„ბერძნული პროექტის“ დაბადებისთვის თვალის გადევნებით შესაძლებელია გავიგოთ, როგორ მიმდინარეობდა იმპერატორისა და თავადის თანამშრომლობა. „მემორიალი პოლიტიკურ საქმეებზე“, რომელიც პროექტის აღწერას წარმოადგენს, 1780 წელს შეადგინა ეკატერინეს მდივანმა ალექსანდრ ბეზბოროდკომ. თუმცა, ის რომ იდეის ავტორად ჩავთვალოთ, ეს ნიშნავს არაფერი გაგვეგებოდეს ტრიუმფირატის შიგნით არსებული ურთიერთდამოკიდებულებებისა, რომელიც ამიერიდან რუსეთის საგარეო პოლიტიკის განმსაზღვრელი გახდება.

პოტიომკინმა „ბერძნული პროექტი“ ჯერ კიდევ მანამდე ჩაიფიქრა, სანამ ბეზბოროდკო პოლიტიკური როლის შესრულებას დაიწყებდა, ამას ადასტურებს პოტიომკინის წერილები, საუბრები, ბულგარისის მფარველობა, ეკატერინეს მეორე შვილიშვილისთვის კონსტანტინეს დარქმევა და ქალაქ ხერსონის დაარსება 1778 წელს. ბეზბოროდკოს ჩანანერი, რომელიც, ეჭვი არაა, ეკატერინესა და პოტიომკინის შეკვეთილი იყო, წარმოადგენდა იდეის „ტიქნიკურ დასაბუთებას“ და აღწერდა ბიზანტია-თურქეთი-რუსეთის ურთიერთობას მათე საუკუნის შუა ხანებიდან. ბეზბოროდკოს მიერ 1781 წელს შედგენილი ავსტრიასთან ტრაქტატის პროექტი გვიჩვენებს მათი მუშაობის თანმიმდევრობას: მდივანი ტექსტს ფურცლის მარჯვენა ნაწილში წერდა, ხოლო ფურცლის მარცხენა ნახევარზე პოტიომკინი ფანქრით ეკატერინესათვის განკუთვნილ შენიშვნებს ურთავდა. პოტიომკინი აყალიბებდა იდეის საერთო აზრს, ხოლო ბეზბოროდკო განერდა დეტალებს – რამაც ამ უკანასკნელს საფუძველი მისცა, მისი უგანათლებულობის გარდაცვალების შემდეგ განეცხადებინა, რომ ის „იშვიათი ადამიანი იყო, განსაკუთრებით გამოგონებებში, ოღონდ ისინი მათ შესრულებაზე არ ჩერდებოდნენ“.

„ბერძნული პროექტის“ შესრულებისაკენ გადადგმული პირველი ნაბიჯი იყო ავსტრიასთან ურთიერთობების დალაგება. რომის წმინდა იმპერიის იმპერატორს და ჰაბსბურგის მონარქიის თანამმართველს, იოზეფ II-ს უარი არ უთქვამს ბოჰემიის დაპყრობის გეგმაზე – გეგმაზე, რომელმაც დაბადა „კარტოფილის ომი“. მას ესმოდა, რომ ამ ოლქის დასაპატრონებლად, რომელიც ჰაბსბურგის მიწებს მეტ ფასს დაადებდა, მას აუცილებლად დასჭირდებოდა ეკატერინესა და პოტიომკინის დახმარება, ამისთვის კი რუსეთისთვის პროუსიულ ორიენტაციაზე ხელი უნდა აეღებინებინა. თუ საქმის მსვლელობისას ავსტრია მოახერხებდა საკუთარი საზღვრების გაფართოებას ოსმალეთის იმპერიის ხარჯზე, ამის სანინააღმდეგო არაფერი ექნებოდა.

მრავალი წლის განმავლობაში იოზეფი და დედამისი, მარია ტერეზა რუსეთთან ურთიერთობას თავს არიდებდნენ, რადგან ეკატერინე მეფეთა მკვლელად და ნიმფომანად მიაჩნდათ. ახლა კი იოზეფმა დედის წინააღმდეგ წასვლა გადაწყვიტა, რაშიც მას მხარს უჭერდა კანცლერი, თავადი ვენცელ ფონ კაუნიცი, ავტორი 1756 წლის „დიპლომატიური რევოლუციისა“, რომელმაც ავსტრია მის ძველ მტერთან, საფრანგეთთან შეარიგა. კაუნიცმა ინსტრუქცია მისცა პეტერბურგში ავსტრიის წარგზავნილს: „ბატონ პოტიომკინთან ურთიერთობა ფეხზე დააყენეთ და მეგობრული გახადეთ, მაცნობეთ, როგორაა ის ახლა თქვენდამი განწყობილი“. 1780 წლის 22 იანვარს იოზეფმა, ვენაში მისი ელჩის, თავადი დიმიტრი გოლიცინის მეშვეობით, ეკატერინეს შეატყობინა, რომ მასთან შეხვედრა სურდა. წინადადება სწორედ საჭირო დროს იქნა შეთავაზებული. 4 თებერვალს ეკატერინემ თანხმობა მისცა, რის შესახებაც მხოლოდ პოტიომკინს, ბეზბოროდკოსა და პანინს შეატყობინა, რითაც უკანასკნელის უკმაყოფილება გამოიწვია. შეხვედრა 27 მაისს, მოგილევოში დაინიშნა.

იმპერატორი და პოტიომკინი იოზეფს მოუთმენლად ელოდნენ და მუდმივად ამ შეხვედრას განიხილავდნენ. აპრილის ბოლოს მისი უგანათლებულესობა მოგილევოში გაემგზავრა ორი იმპერიის მეთაურის შეხვედრის მოსამზადებლად. 1780 წლის 9 მაისს ეკატერინა ამაღლასთან ერთად გაემგზავრა ცარსკოე სელოდან. ამაღლაში შედიოდნენ ალექსანდრა და ეკატერინა ენგელგარდტები და ბეზბოროდკო. ნიკიტა პანინი პეტერბურგში დატოვეს. იმპერატორი იოზეფი მოგილოვოში პირველი ჩავიდა. ეკატერინე პოტიომკინთან შეხვედრის დეტალების განხილვას აგრძელებდა. „... თუ უკეთეს

საშუალებას იპოვი, შემატყობინე“, – წერს იმპერატორი და სთავაზობს „როგორც უფრო ხელსაყრელი იქნება ხალხის გარეშე შეხვედრაზე შეთანხმება“ და ასრულებს: „მშვიდობით, ჩემო მეგობარო, უშენოდ ძალიან მოწყენილები ვართ“.

რომის წმინდა იმპერიის იმპერატორი

ეკატერინეს სულო, რუსეთო,
მისით გინდოდა შენი გრგვინვა ისე განგვერცო –
იმ ბორცვებამდე მიგეტანა,
რომლებზეც იდგა ძველი რომი
და მთელ სამყაროს აზანზარებდა...

გ. დერჟავინი, „ჩანჩქერი“

1780 წლის 21 მაისს თავადი პოტიომკინი მიესალმა რუსეთში ინკოგნიტოდ, გრაფი ფალკენშტიინის სახელით ჩამოსულ იოზეფ მეორეს. იოზეფს უნდოდა მაშინვე შესდგომოდნენ პოლიტიკური საქმეების განხილვას, მაგრამ თავადმა შესთავაზა, თავდაპირველად ეკლესიაში წასულიყვნენ. „აქამდე მე და პოტიომკინი მხოლოდ საზოგადოებრივ ადგილებში შევხვდით ერთმანეთს და პოლიტიკის შესახებ სიტყვაც არ დაგვიძრავს“, – შესჩიოდა იმპერატორი დედას – დედოფალ-იმპერატორს, მარია ტერეზიას. იმპერატორის მოუთმენლობას პოტიომკინი მიკიბულ-მოკიბული თავაზიანობით პასუხობდა: ეკატერინეს ერთი დღით დაგვიანება წინასწარგათვლილი პოლიტიკური მანევრი იყო. არავინ იცოდა, რა ჩაიფიქრეს მან და პოტიომკინმა. ფრიდრიხ მეორე, თურქეთის სულთანი და პეტერბურგში ინგლისის ელჩი დაძაბულები ელოდნენ ამ შეხვედრის შედეგს. თავადმა იმპერატორს გადასცა ეკატერინეს წერილი, რომელშიც ის პირდაპირ გამოთქვამდა საკუთარ იმედებს: „ვფიცავ, რომ დღეს ჩემთვის არაფერია იმაზე ძნელი, ვიდრე საკუთარი სიხარულის დაფარვა. თვით სახელი გრაფი ფალკენშტიინისა, სრულ ნდობას მინერგავს...“ პოტიომკინმა ასევე წერილობით, მოუთხრო ეკატერინეს თავისი პირველი შთაბეჭდილებები. „ფალკენშტიინის] შესახებ ერთად შევეცადოთ გავერკვეთ“, – პასუხობდა ეკატერინე, როდესაც შკლოვიდან მოგილევისკენ მიემგზავრებოდა. მაგრამ ამის თქმა უფრო ადვილი იყო, ვიდრე ქმნა: იმპერატორის გამოუცნობი ხასიათი მის თანამედროვეებსაც ისევე აცბუნებდა, როგორც შემდგომში ისტორიკოსებს. მის მმართველობაში

ყველაზე მეტად აისახა განათლებული დესპოტიზმის წინააღმდეგობანი: ექსპანსიონური სულისკვეთებით შეპყრობილ იოზეფს სურდა თავისი ხალხი წარსულის ცრურწმენებისაგან გაენთავისუფლებინა. საკუთარ თავს იგი სამხედრო გენიად და მონარქ-ფილოსოფოსად მიიჩნევდა, ფრიდრიხ დიდის მსგავსად, რომელთან მტრობამაც კინალამ ტახტი დააკარგვინა. ის აღტაცებული იდეალისტი იყო, სძულდა ადამიანები და არ ესმოდა, რომ პოლიტიკა – ეს შესაძლებლის ხელოვნებაა. მისი დაძაბული რეფორმატორული ძალისხმევა უსაზღვრო პატივმოყვარეობას ეფუძნებოდა. ის თითქმის სერიოზულად ფიქრობდა, რომ სახელმწიფო თვითონ იყო. საკუთარ ინკოგნიტოზე იოზეფი ისევე ზრუნავდა, როგორც საკუთარ ნამდვილ ყოფასა და რეფორმებზე. „თქვენთვის ცნობილია, [...] რომ ყველა მოგზაურობისას მე მკაცრად ვიცავ უფლებებსა და უპირატესობებს, რომელსაც გრაფი ფალკენშტეინის სახელი მანიჭებს, – ინსტრუქციას აძლევდა იოზეფ ავსტრიელი პეტერბურგში ავსტრიის წარგზავნილს – კობლენცს. ამიტომ მუნდირში ვიქნები, ორდენების გარეშე [...], იზრუნეთ, მოგილევში ჩემთვის პატარა, მოკრძალებული ბინა მოძებნოთ“. გამოაცხადა რა საკუთარი თავი „სახელმწიფოს პირველ ჩინოვნიკად“, იოზეფი ხალხში უბრალო ნაცრისფერი მუნდირით ჩნდებოდა, მხოლოდ ორიოდ თანმხლებ პირთან ერთად, სურდა ეჭამა უბრალო საჭმელი და ღამე არა სასახლეებში, არამედ ტრაქტირებში, სალაშქრო საწოლზე გაეთია. მისი ეს სურვილები გამოწვევა იყო ამ შეხვედრის იმპრესარიოს, პოტიომკინისათვის. მან ეს გამოწვევა მიიღო: რუსეთში ტრაქტირები ცოტა იყო, ამიტომ პოტიომკინმა სასახლეები გადააკეთა ტრაქტირებად. „ის მეტისმეტად დიდხანს მართავდა და არასაკმარისად მეფობდა“, – ამბობდა იოზეფზე პრინცი დე ლინი. მამამისის სიკვდილის შემდეგ, 1765 წელს, იოზეფი გერმანელი ერის წმინდა რომის იმპერიის იმპერატორი, გერმანულად „კაიზერი“, რუსულად „ცეზარი“ გახდა. მაგრამ ჰაბსბურგის მონარქიის ხელისუფლებას, რომელიც მოიცავდა ავსტრიას, უნგრეთს, გალიციას, ავსტრიულ ნიდერლანდებს, ტოსკანას, სლოვენიასა და ხორვატიას, ის თავის დედასთან, ძლევამოსილ მარია ტერეზიასთან იყოფდა. მიუხედავად თავისი კათოლიკური ღვთისმოშიშობისა, სწორედ დედამ დაუდო საფუძველი იოზეფის გრდაქმნას, რასაც დედა ისეთი გულმოდგინებით შეუდგა, რომ ეს ამბავი თავდაპირველად ანეკდოტად, მერე კი წყევლად იქცა. იოზეფის რეფორმები მის ქვეშევრდომობაში მყოფ ხალხებს ჯოხის დარტყმებივით ატყდებოდათ თავს. ამასთან,

მას არ ესმოდა ქვეშევრდომთა უმადურობა. როდესაც მან დაკრძალვისას კუბოს გამოყენება აკრძალა (დროისა და ხის მასალის ეკონომიისათვის), მას ისეთი გაშმაგებით უპასუხეს, რომ განკარგულების უკან წაღება მოუხდა. „მას სულებიც კი მუნდირით უნდა შემოსოს! – წამოიძახა მირაბომ, – ეს დესპოტიზმზე მეტია“.

ტრაგიკული იყო იოზეფის პირადი ცხოვრება: მისი პირველი ცოლი, იზაბელა პარმელი, ბუნებრივი ნიჭით გამორჩეული, საკუთარ ქმარს მუღს ამჯობინებდა. როდესაც ქორწინებიდან სამი წლის თავზე ქალი გარდაიცვალა, 22 წლის იმპერატორი უნუგემო იყო. შვიდი წლის შემდეგ პლევრიტით გარდაიცვალა მისი სათაყვანებელი ქალიშვილიც. შემდეგ, ბოჰემიის მართვის უფლების მისაღებად, იგი ვიტელბახელთა მემკვიდრეზე დაქორწინდა და ცოლს სატიკად ეპყრობოდა.

დე ლინი იგონებდა, რომ იოზეფს „იოტისოდენა იუმორის გრძნობა არ გააჩნდა და არაფერს კითხულობდა, ოფიციალური ქაღალდების გარდა“. საკუთარ თავს რაციონალურ ღირსებათა სრულყოფილებად მიიჩნევდა, სხვებს კი სარკაზმითა და აგდებით ეკიდებოდა. „ამ ხელმწიფის ყველაზე დიდი მტერი, – ამბობდა ეკატერინე, – მისი თავია“. და აი, ახლა, ეს ადამიანი ჭირდებოდა პოტიომკინს, რათა თავისი მთავარი იდეები განეხორციელებინა.

1780 წლის 24 მაისს, იმპერატრიცა ეკატერინე, ტრიუმფალური თალის გავლით მოგილევოში ჩავიდა, მას წინ უძღოდა ბექთაროსანთა ესკადრონი. სანახაობამ, ჩანს, სარკასტულ იოზეფზეც კი შთაბეჭდილება მოახდინა: „ეს დიდებული იყო – პოლონელთა ამხედრებული შლიახტა, ჰუსარები, ბექთაროსანნი, გენერლები... დაბოლოს, თავად იმპერატრიცა, ორადგილიან კარეტაში, ფრეილინასთან, ახალგაზრდა ენგელგარდტის ასულთან ერთად“, – წერს ის.

ზარბაზნების სალუტით და ზარების რეკვის თანხლებით, ეკატერინა, პოტიომკინთან და ფელდმარშალ რუმიანცევ-ზადუნაისკისთან ერთად, ფეხზე მდგომი დაესწრო პარაკლისს და გაემართა მეფისნაცვლის სახლისკენ. ამას ოთხდღიანი თეატრალური წარმოდგენები და ფიერვერკები მოჰყვა. მოგილევი, რომელიც პოლონელებს მხოლოდ 1772 წელს წაართვეს და სავსე იყო პოლონელებითა და ებრაელებით, იმპერატორების საკადრის ქალაქად ქცეულიყო. იტალიელმა არქიტექტორმა ბრიგონციმ ააგო თეატრი, სადაც მაღალი წრის სტუმრებისათვის მღეროდა მისივე თანამემამულე ბონაფინა.

მისმა უგანათლებულესობამ იმპერატორი და იმპერატრიცა ერთმანეთს გააცნო. სადილის შემდეგ ისინი საქმეების განხილვას შეუდგნენ, მხოლოდ პოტიომკინისა და ალექსანდრა ენგელგარდტის თანდასწრებით. ეკატერინამ ნახა, რომ იოზეფი „ძალიან ჭკვიანია, უყვარს ლაპარაკი და ლაპარაკობს ძალიან კარგად“. ეკატერინა გულახდილად არ აცხადებდა საკუთარ ხედვას კონსტანტინოპოლის შესახებ, საკუთარ გეგმებს ოსმალეთის იმპერიის დაყოფაზე, მაგრამ ორივემ იცოდა, ერთმანეთს რისთვის შეხვდნენ. იოზეფი დედას წერდა: „აღმოსავლეთში იმპერიის დაარსების პროექტი მის თავში დულს და მის სულს ალელვებს“. იოზეფმა ეკატერინეს თავისი ის გეგმები გაუზიარა, რომელთა შესახებაც გრიმს წერდა, რომ „ვერ ბედავს მათ გახმოვანებას“. მათ ერთმანეთი უნდა მოსწონებოდათ და საამისოდ, რაც შეეძლოთ, ყველაფერს აკეთებდნენ.

ფელდმარშალი რუმიანცევი დაინტერესდა, მოასწავებდნენ თუ არა ეს საზეიმო დღეები ავსტრიასთან მოკავშირეობას. იმპერატრიცამ უპასუხა, რომ „ეს კავშირი თურქეთის ომთან დაკავშირებით ხელსაყრელია და თავადი პოტიომკინიც ამას ურჩევს“. რუმიანცევმა უთხრა, რომ იმპერატრიცას თვითონ უნდა გადაეწყვიტა ასეთი საკითხები. „ერთი ჭკუა კარგია, – არ დაუთმო ეკატერინემ, მაგრამ ორი – უკეთესი“.

იოზეფს, სხვა უნიჭო მხედართმთავრების მსგავსად (აქ როგორ არ გავიხსენოთ პეტრე მესამე და უფლისწული პავლე), უყვარდა სამხედრო დათვალეიერებები და პარადები, უნდოდა სრულად დამტკბარიყო მათი ცქერით რუსეთში ვიზიტისას. პოტიომკინი თავაზიანად დაჰყვებოდა მას, ათვალეიერებინებდა რუსულ პოლკებს, მის დაუდგრომლობას დამქანცველად არ მიიჩნევდა. ერთხელ მას თავად მოუხდა კავალერიის მანევრების მეთაურობა. ამ მანევრებისთვის თვალყურის სადევნებლად იოზეფმა და ეკატერინემ ადგილები დაიკავეს სპეციალურ კარავში, დანარჩენი მაყურებელი კი ცხენებზე ამხედრებულნი უყურებდნენ. მოისმა შორეული გუგუნი და გამოჩნდა რამდენიმე ათასი მხედარი, თავადი პოტიომკინის მეთაურობით. მან ხმალი ასწია, რათა გაეცა ბრძანება „შეტევაზე“, მაგრამ მისი ცხენი, რომელმაც ვერ გაუძლო მძიმეონიან ტვირთს, მოულოდნელად უკანა ფეხებზე ჩაჯდა და ყალყზე შედგა. პოტიომკინმა ძლივს შეიკავა უნაგირზე თავი. მაყურებლისაგან ერთი ლიეს დაშორებაზე მყოფი „პოლკ გალოპზე“ გადავიდა და ზედ საიმპერა-

ტორო კარვის წინ შეჩერდა, ზუსტ მწყობრში. „არასოდეს, მსგავსი არაფერი მინახავს“, – აღტაცებაში მოვიდა იოზეფი.

30 მაისს ეკატერინემ და იოზეფმა მოგილევო დატოვეს და ერთი კარეტით გაემგზავრნენ სმოლენსკში, სადაც დროებით ერთმანეთს დაშორდნენ. იოზეფი სულ ხუთკაციანი ამალით, პოტიომკინთან ერთად, მოსკოვის დასათვალსაზრისად გაემგზავრა, ეკატერინე კი პეტერბურგში დაბრუნდა. ლეგენდის თანახმად, პოტიომკინმა ეკატერინე ჩიჟეევოს სანახავად მიიწვია, სადაც იგი თავის დისწულთან, ვასილი ენგელგარდტთან ერთად მიიღო, რომელიც ახლა მამულის მფლობელი იყო.

იოზეფს პოტიომკინის არ ესმოდა. „თავად პოტიომკინს მოსკოვში გამგზავრება სურს, რათა ყველაფერი მაჩვენოს“, – ატყობინებდა ის დედას. – მისი კრედიტი უცვლელად მაღალია. მისმა უდიდებულესობა იმპერატრიცამ სუფრასთან არაერთხელ უწოდა მას თავისი ერთგული მოწაფე [...], მაგრამ ჯერჯერობით პოტიომკინს მნიშვნელოვანი არაფერი უთქვამს. იმედი მაქვს, ამ მგზავრობის დროს წარმოაჩინს თავს“. თუმცა იმპერატორს კვლავ იმედგაცრუება ელოდა. თავადმა თავი არაფრით გამოიჩინა და საერთოდაც, იოზეფთან ძალიან მცირე დრო გაატარა. მოსკოვიდან გამომგზავრების მომენტისთვის იმპერატორი აღშფოთებული იყო: პოტიომკინმა „თავს უფლება მისცა დაესვენა. მოსკოვში ის სულ სამჯერ ვნახე და არცერთხელ საქმეზე არ დამლაპარაკებია“. ეს ადამიანი, – ასკვნიდა ავსტრიის იმპერატორი, – „მეტისმეტად ზარმაცი და უდარდელია იმისათვის, რომ რამე აამოძრავოს“.

18 ივნისს იოზეფი და პოტიომკინი პეტერბურგში ჩავიდნენ. ცარსკოე სელოში პოტიომკინმა გრაფი ფალკენშტიინისათვის სიურპრიზი მოამზადა. მან ეკატერინეს ინგლისელ მებაღეს, რომელსაც სიმბოლური გვარი, ბუში (ბუჩქი)ჰქონდა, უბრძანა ფუნდუკების მოყვარული იმპერატორისათვის ტავერნა მოეწყო. შემდეგში მებაღე სიამაყით ყვებოდა, პავლიონის შესასვლელში როგორ კიდებდა აბრას წარწერით: „გრაფი ფალკენშტიინის საჭურველი“. მებაღის მკერდზე თავს ინონებდა ფირფიტა წარწერით: „ტავერნის მეპატრონე“. იოზეფმა „გრაფი ფალკენშტიინის საჭურველში“ მოხარული საქონლის ხორციით, სუპით, შაშხით და სხვა „გემრიელი, მაგრამ უბრალო რუსული კერძებით“ ივახშმა.

ამ დროს რუსი მინისტრებიც და უცხოელი დიპლომატებიც ნემსებზე ისხდნენ, გლობალური ცვლილებების მოახლოების მოლოდინში. თუმცა იოზეფი და ეკატერინე, ურთიერთ კომპლიმენ-

ტების გაცვლის მიუხედავად, არაფერზე შეთანხმებულან, ევროპაში ძლიერი შთაბეჭდილება მოახდინა თავად იმპერატორის რუსეთსა და პეტერბურგის სამეფო კარზე ვიზიტის ფაქტმა. სპარსეთთან მოკავშირეობის მომხრე გრაფი ნიკიტა ივანეს ძე პანინი და მისი აღზრდილი დიდი თავადი პავლე პეტრეს ძე სასონარკვეთამ მოიცვა. თავად ფრიდრიხმა, რათა იოზეფის წარმატება გაენანილებინა, გადანყვიტა რუსეთში ვიზიტად თავისი ძმისწული და მემკვიდრე, ფრიდრიხ ვილჰელმი გაეგზავნა.

26 აგვისტოს პოტიომკინი და პანინი ერთად მიესალმნენ პრუსიის პრინცს, თუმცა მისი პეტერბურგში ჩასვლით პრუსიას არაფერი მოუგია. ეკატერინე მას გულგრილად მოეპყრო, „მოუქნელი, სიტყვაძუნნი და მსუქანა გუ“ უწოდა. ფრიდრიხ ვილჰელმი მალე მთელ დედაქალაქს მობეზრდა, გარდა დიდი თავადი პავლესი, რომელიც მოხარული იყო მისთვის სათაყვანებელი სახელმწიფოს ნებისმიერი წარმომადგენლის ნახვით.

ფრანგი რწმუნებული კორბერონი და პრუსიის ელჩი ჰერცი, სასურველს რეალურად ლებულობდნენ, თავს ირწმუნებდნენ და საკუთარ მეფეებსაც არწმუნებდნენ, რომ იოზეფის ვიზიტი კორბერონს არაფრით ემუქრებოდა, თუმცა ის იმყოფებოდა სადილზე, რომელსაც ეწვებოდნენ ცოლ-ქმარი კობენცლები და სულ ახლახანს ჩამოსული გრაფი დე ლინი, ვაჟიშვილთან ერთად. კორბერონმა ჩათვალა, რომ „გრანდ-სენიორი ფლანდრიელი“ მხოლოდდამხოლოდ „ბებერი ბეხრეკია“ და მეტისმეტად შეცდა მის შეფასებაში.

პრინცი შარლ-ჟოზეფ დე ლინი პეტერბურგში სპეციალურად, იოზეფის დავალებით ჩამოვიდა – ეს იყო ავსტრიის საიდუმლო იარაღი პრუსიელი ვიზიტორის წინააღმდეგ.

თხუთმეტი წლის პრინცი დე ლინი ბიჭურად ცოცხალი, ჭკვიანურად მახვილი ენის პატრონი იყო, განმანათლებლობის ეპოქის არისტოკრატი. იმ სამთავროს მემკვიდრე, რომელიც მის წინაპრებს 1602 წელს გადაეცათ, ლიხტენშტეინის მემკვიდრეზე დაქორწინდა, მაგრამ ცოლის შერთვის პირველივე კვირებში საკუთარ ქორწინებას აბსურდულს უწოდებდა, შემდეგ კი საერთოდაც ველარ ამჩნევდა. შვიდწლიან ომში ის საკუთარ პოლკს მეთაურობდა და თავიც კი გამოიჩინა კოლინთან ბრძოლაში. „ვისურვებდი ვყოფილიყავი ლამაზი ქალიშვილი, 30-მდე წლის, გენერალი [...] 60-მდე წლის, – ეუბნებოდა ომის შემდეგ ფრიდრიხ დიდს – მერე კი, 80 წლამდე, კარდინალი“. ამასთან, მას მძაფრად აწუხებდა ერთი გარემოება: სურდა რომ იგი სერიოზულად ჩაეთვალათ გენერლად,

მაგრამ არავის, იოზეფიდან დაწყებული, პოტიომკინით გათავებული, მისთვის სამხედრო მეთაურობა არ დაუვალებია. დე ლინის მთავარი ტალანტი მეგობრობის ნიჭი გახლდათ.

„ევროპის მომწუსხავი“ ყოველ დღეს კომედიასავით ატარებდა, თითქოს ეს დღე ეპიგრამად უნდა გადმოღვრილიყო. ყოველ ახალგაზრდა ქალს ისე უყურებდა, როგორც შესაძლო თავგადასავალს, რომლისგანაც შესაძლებელი იყო პოემის დაბადება და ელოდა, რომ ყველა მონარქს წყუროდა მისი მახვილსიტყვაობის ბრწყინვალეობით ყოფილიყო მოჯადოებული. მლიქვნელობა მას ნამდვილად კარგად ეხერხებოდა. „რა უსინდისო ფარისეველია ეს დე ლინი!“ – აღშფოთდა ერთ-ერთი იმ პირთაგანი, რომელიც მისი მაღალი წრის თამაშების მომსწრე გახდა. და მიუხედავად ამისა, იგი იოზეფ მეორისა და ფრიდრიხ დიდის, რუსოსა და ვოლტერის, კაზაკოვის და დედოფალ მარია ანტუანეტას მეგობარი იყო. არავიში ასახულა ისე XVIII საუკუნის კოსმოპოლიტიური სულისკვეთება, როგორც დე ლინში: „მომწონს, ყველგან უცხოელად ყოფნა... – ამბობდა იგი, -ავსტრიაში ფრანგად, საფრანგეთში ავსტრიელად, ერთდროულად ფრანგად და ავსტრიელად რუსეთში“.

დე ლინის წერილებს იწერდნენ, მის მახვილსიტყვაობას ევროპის ყველა სასტუმრო დარბაზში იმეორებდნენ – თუმცა, ისიც სწორედ ამიტომ თხზავდა თავის გამონათქვამებს. დე ლინი მშვენიერი მწერალიც იყო და თავისი თანამედროვე დიდი ადამიანების შესანიშნავი პორტრეტებიც დაგვიტოვა, რომელთა შორის პოტიომკინის პორტრეტიც გახლავთ. მისი „ჭრელა-ჭრულა შენიშვნები“, კაზაკოვას „ჩემი ცხოვრების ისტორიასთან“ ერთად – ეპოქის ორი საუკეთესო აღწერაა. დე ლინი ამ საზოგადოების უმაღლეს, კაზაკოვა კი ყველაზე დაბალ საფეხურზე იდგნენ. ბალებსა და სათამაშო მაგიდებთან, თეატრებსა და ბორდელებში, გზისპირა ტრაქტირებსა და სამეფო სასახლეებში ისინი ერთსა და იმავე შარლატანებს, ჰერცოგებს, კურტიზანებსა და გრაფინებს ხვდებოდნენ.

პრინციმა პოტიომკინი აღაფრთოვანა. მათ მეგობრობას ბედად ეწერა ხან აგიზგიზებულიყო, ხან მინავლულიყო და სამუდამოდ აღბეჭდილიყო დე ლინის აურაცხელ წერილებში, რომელიც ახლა პოტიომკინის არქივებში ინახება. „დიპლომატიურ ჟოკეის“, როგორც ის საკუთარ თავს უწოდებდა, ყველა პრივატულ შეკრებაზე იწვევდნენ, სადაც იმპერატრიცა კარტს თამაშობდა, ცარსკოე სელოს სადილებზე და გასეირნებებში მონაწილეობის მისაღებად.

მოუქნელ ფრიდრიხ ვილჰელმს მაღალ საზოგადოებაში არანაირი შანსი არ გააჩნდა და ლინს დაპირისპირებოდა, რომელიც ეკატერინემ გამოაცხადა „ყველაზე სასიამოვნო და ურთიერთობაში მსუბუქ ადამიანად, როგორც კი ოდესმე ენახა, ვინც საკუთარ თავში აერთიანებდა ორიგინალურ ჭკუას და ბავშვურ ონავრობას“. ერთხელ, როდესაც ერმიტაჟის თეატრში სპექტაკლი, ბალი და ვახშამი მოაწყო პრუსიის პრინცის პატივსაცემად, ეკატერინე მოულოდნელად პუბლიკის თვალთახედვიდან გაქრა. მიღებაზე დამსწრენი ვერ ხვდებოდნენ, სად შეიძლებოდა წასულიყო. აღმოჩნდა, რომ დედოფალი, პოტიომკინთან და დე ლინთან ერთად, ბილიარდს თამაშობდა.

როდესაც ფრიდრიხ ვილჰელმი ხელმოცარული გაემგზავრა, ეკატერინემ და პოტიომკინმა შვებით ამოისუნთქეს. სამაგიეროდ დე ლინის გაშვება რუსებს არაფრისდიდებით არ უნდოდათ. როგორც ნამდვილმა ჯენტლმენმა, „დიპლომატიურმა ჟოკეიმ“ თავისი ვიზიტის ვადა ცოტათი გააგრძელა. ოქტომბერში მას პოტიომკინმა ერთ-ერთი თავისი პოლკი აჩვენა და ბოლოსდაბოლოს, უამრავის საჩუქრებით დახუნძლულს, ნება დართო წასულიყო. პოტიომკინი განუწყვეტლივ ეკითხებოდა კობენცლს, როდის დაბრუნდებოდა დე ნილი.

ავსტრიელებსაც სწორედ ეს უნდოდათ. ისინი პოტიომკინს კომპლიმენტებით ავსებდნენ, კობენცლი თავის იმპერატორს თხოვდა, მისი უგანათლებულესობის სახელი ყველა „ღია“ დეპეშაში მოეხსენიებია.

1780 წლის 17/18 ნოემბერს მარია ტერეზამ ბოლოსდაბოლოს გაათავისუფლა იოზეფი თავისი მკაცრი მეურვეობისაგან. სამგლოვიარო წერილებში, რომლებსაც ვენა და პეტერბურგი ერთმანეთს უცვლიდნენ, სიხარული გამოსჭვიოდა. „იმპერატორი – წერდა დე ლინი პოტიომკინს 25 ნოემბერს, იმპერატრიცას გარდაცვალებიდან ერთი კვირის თავზე, – თქვენდამი მეგობრული გრძნობით არის სავსე [...] სიამოვნებით დავრწმუნდი, რომ მისი ეს გრძნობები ჩემსას ემთხვევა [...] დრო და დრო შემატყობინეთ, რომ არ დაგვიწყებივართ“.

მას შემდეგ, რაც დედოფალი იმპერატორის ცხედარი კაიზერგუფტში, ვენის კაპუცინების ეკლესიის საიმპერატორო საძვალეში დაკრძალეს, იოზეფს შეეძლო რუსეთთან დაახლოვება დაეწყო. პოტიომკინმა კობენცლს თავისი განზრახვების სერიოზულობა დაუდასტურა. ეკატერინემ განკარგულება გასცა, რომ ავსტრიე-

ლების ყველა წინადადება უშუალოდ მასთან მოხვედრილიყო და არა საგარეო საქმეთა კოლეგიაში – „ბებერ თაღლითთან“, პანინთან. ამავე პერიოდში კიდევ ერთი გარდაცვალების მომსწრენი გახდნენ. რუსეთის ავსტრიასთან, პრუსიასა და ინგლისთან დამეგობრებისათვის გახურებული ბრძოლის დროს, პოტიომკინის დედა, დარია ვასილის ასული გარდაიცვალა. ეს ამბავი ეკატერინემ პეტერბურგიდან ცარსკოე სელოსკენ მიმავალმა გაიგო. პოტიომკინი თავის საზაფხულო რეზიდენციაში, ოზერკაში იმყოფებოდა. ეკატერინემ დაიწინა, რომ ეს სამწუხარო ამბავი მისთვის თავად ეცნობებინა და მარშრუტი შეცვალა. პოტიომკინი უნუგეშოდ ქვითინებდა.

სერ ჯეიმს ჰარისი, რომელიც თვლიდა, რომ რუსეთის ავსტრიასთან კავშირი მას საკუთარი მიზნების მიღწევაში დაეხმარებოდა, ვერ გებულობდა, რატომ არ სურდა რუსეთს ინგლისთან მოკავშირეობა. როდესაც ამის შესახებ პოტიომკინს ეკითხებოდა, ის ხუმრობდა და „სულელ და მატყუარა ფავორიტს“, ლანსკის, იმპერატრიცას სისუსტეს და იოზეფ მეორის „მოხერხებულ მლიქვნელობას“ აბრალებდა. იოზეფმა ეკატერინეს შთააგონა, რომ „ევროპის სამეფო პირთა შორის ყველაზე დიდებული“ იყო. ეს ინვექტივები, შესაძლოა, მართლაც რეალურად ასახავდნენ პოტიომკინის გაღიზიანებას, რომელმაც ვერაფრით გამონახა საშუალება, ეკატერინეს სამართავად, მაგრამ დიდნილად, მაინც ტაქტიკური ხერხი იყო. რა თქმა უნდა, პოტიომკინი ჰარისს ასულელებდა. ჰარისი ბოლოსდაბოლოს მიხვდა, რომ სულ ტყუილად უჭერდა მხარს პოტიომკინს პანინთან დაპირისპირებაში: თუ ეს უკანასკნელი აშკარად გამოხატავდა თავის მტრულ დამოკიდებულებას, სამაგიეროდ, პოტიომკინი, მიუხედავად თავის მეგობრული განწყობისა, ინგლისით, როგორც პოლიტიკური მოკავშირით, საერთოდ არ იყო დაინტერესებული. ჰარისმა პეტერბურგიდან განვევა ითხოვა, მაგრამ ლონდონი მისგან კვლავ ალიანსის მიღწევას ითხოვდა. თავისი ახალი გეგმის დასაყრდენი ინგლისის ნარგზავნილმა პოტიომკინთან დამეული საუბრებისას იპოვა. იმისათვის, რომ რუსეთმა ინგლისს მხარი დაეჭიროს ომში, ამბობდა პოტიომკინი – მან უნდა შესთავაზოს „ისეთი რამ, რაც ნამდვილად ყურადღებას იმსახურებს“. 1780 წლის ნოემბერში, ჰარისმა ვიკონტ სტორმონტს დაშიფრული დეპეშით შეატყობინა: „თუმცა თავადი პოტიომკინი პირდაპირ არ ამბობს, მაგრამ მაგრძნობინა: ერთადერთი, რაც იმპერატრიცას დაარწმუნებს ჩვენი მოკავშირე გახდეს, მინორკის დათმობაა“.

ეს წინადადება უცნაურად მხოლოდ ერთი შეხედვით ჩანს. 1780 წელს პოტიომკინი შავი ზღვის ფლოტს აშენებდა და გეგმავდა, რათა რუსეთის ვაჭრობა, სრუტეების საშუალებით, ხმელთაშუა პორტებში გაეგრძელებინა. პორტი მაგონი, მინორკაზე, მისი გემებისათვის ხელსაყრელ ბაზად შეიძლებოდა ქცეულიყო. გეგმავდა რა ოსმალეთის იმპერიის დაყოფას, პოტიომკინი ძალიან ფრთხილი გახლდათ და საკუთარ წინადადებას პირდაპირ არასოდეს გამოთქვამდა. ისევ ის თამაში მიმდინარეობდა, რომელიც მას აგრერიგად უყვარდა: წარმოსახვითი იმპერიების შენება ყოველგვარი რისკის გარეშე. მინორკაზე რუსეთის სამხედრო-საზღვაო ბაზის შექმნის აზრი პოტიომკინს თავიდან არ შორდებოდა, მითუმეტეს, რომ ინგლისს იქ უნდა დაეტოვებინა ორი მილიონი ფუნტი სტერლინგის ღირებულების იარაღისა და სურსათის მარაგი. ის ყოველდღიურად ეთათბირებოდა ჰარისონს და 1780 წლის 19 დეკემბერს ეკატერინესთან აუდენცია შეუთანხმა. ვიზიტის წინ თავად ესაუბრა ორი საათის განმავლობაში იმპერატრიცას და მისგან „სრულიად დაკმაყოფილებული იერით“ გამოვიდა. ეს მისი და ჰარისის მეგობრობის აპოგეა იყო. „ერთხელ, გვიან საღამოს, როდესაც ჩვენ ორნი ვისხედით, უცებ მან იმის აღწერა დაიწყო, რა უპირატესობებს მიიღებდა რუსეთი ამ პროექტიდან... მას უკვე წარმოდგენილი ჰქონდა, როგორ იდგა რუსული ფლოტი მინორკაში, კუნძულზე სახლდებიან ბერძნები და თავად ხდება იმპერატრიცას დიდების ბურჯი შუაგულ ზღვაში“.

ეკატერინემ შესაძლო შენაძენის სარგებლიანობა დააფასა, მაგრამ პოტიომკინს უთხრა: „პატარძალი მეტისმეტად კარგია საიმისოდ, რომ აქ რამე ხრიკი არ იყოს“. როგორც ჩანს, პოტიომკინთან საუბრისას, ეკატერინეს არ შეეძლო მის მომხიბვლელობასა და თავდაჯერებულობას შეწინააღმდეგებოდა, როგორც კი მარტო დარჩა, ფხიზელი აზრი კვლავ დაუბრუნდა: რუსეთის შავი ზღვის ფლოტი ჯერ კიდევ არ იყო აგებული. იმპერატრიცამ უარი უთხრა ჰარისს და სულ მალე დარწმუნდა თავის სიმართლეში – რამდენიმე ხნის შემდეგ, ინგლისმა მინორკა დაკარგა.

პოტიომკინი ბუზღუნებდა, რომ ეკატერინე „ექვზიანი, გადაუნყვეტელი და არაშორსმჭვრეტელი“ იყო, თუმცა სანახევროდ კვლავ ეშმაკობდა. ჰარისს კვლავ სურდა დაეჯერებინა, რომ მისი უგანათლებულებლობა ინგლისს სწყალობდა: „ოთხშაბათს ცარსკოე სელოში თავად პოტიომკინთან ვსადილობდი [...] იგი ისე გონივრულად და კეთილგანწყობით საუბრობს ორივე სამეფო კარის ინტი-

რესებზე, რომ მე კიდევ უფრო, ვიდრე ოდესმე ვწუხვარ სიზარმაცისა და დაბნეულობის მის ხშირ შეტევებზე“. მას ჯერ კიდევ არ ესმოდა, რომ პოტიომკინის მთავარი ინტერესის საგანი არა დასავლეთი, არამედ სამხრეთი იყო.

ამასობაში, იოზეფი და ეკატერინე თავდაცვითი ტრაქტატის შესახებ შეთანხმდნენ, რომელიც მაღალი პორტის შესახებ საიდუმლო მუხლს მოიცავდა, მაგრამ აქ პოტიომკინის დიდი წამოწყება შეეჯახა წინააღმდეგობას, რომელიც დღეს სასაცილოდ მოჩანს. საქმე ეხებოდა ეგრეთნოდებულ „ალტერნატივას“ – დიპლომატიურ ტრადიციას, რომლის თანახმად, მონარქი, რომელიც პირველი ანერდა ხელს ხელშეკრულების ერთ ეგზემპლარს, მომდევნოზე მისი ხელმონერა მეორე უნდა ყოფილიყო. წმინდა რომის იმპერიის იმპერატორი, რომელიც ევროპის მონარქთა შორის ტიტულით ყველაზე მაღლა იდგა, ყოველთვის პირველი ანერდა ხელს ორივე ეგზემპლარზე. აღმოსავლეთის დაპყრობის გეგმა პროტოკოლურ შეუსაბამობას შეეჩეხა: ეკატერინე არ აპირებდა იმის აღიარებას, რომ რუსეთი რომზე დაბლა იდგა, ხოლო იოზეფს არ სურდა კეისრის ღირსება დაემდაბლებინა.

ეს ერთ-ერთი იმ სამ კრიზისთაგანი გახლდათ, როდესაც განსაკუთრებულად ნათლად გამოჩნდა ეკატერინესა და პოტიომკინის განსხვავებული ხასიათი: დედოფალი გაჯიუტდა, თავადი ემუდარებოდა, გამოეჩინა მოქნილობა და შეთანხმებაზე ხელი მოეწერა. პოტიომკინი იმპერატრიცასა და კობლენცს შორის დარბოდა. ბოლოს ეკატერინემ უბრძანა, ავსტრიის წარმოგზავნილისთვის გადაეცა „რომ მას თავი დაენებებია ასეთი წვრილმანისთვის, რომელიც საქმეს აუცილებლად შეაფერხებდა“. დიპლომატიური ჩიხიდან გამოსავალი თავად ეკატერინემ იპოვა, პოტიომკინის მეშვეობით იოზეფს შესთავაზა, ხელშეკრულების დადების ნაცვლად, წერილები გაეცვალათ, რომელშიც შეთანხმების ყველა პუნქტი იქნებოდა წარმოდგენილი.

მისი ცხოვრების მთავარი პროექტის კინალამ კრახით დასრულების შემდეგ, პოტიომკინი ავად გახდა. ეკატერინე მასთან მივიდა და მთელი საღამო მის აპარტამენტებში გაატარა, „8 საათიდან შუალამემდე“. მშვიდობიანობა აღსდგა.

1781 წლის 10 მაისს, ავსტრიის ტრაქტატის შესახებ გაცხარებული კამათის ხანაში, პოტიომკინმა გრაფი მარკ ვოინოვიჩი, რომელიც წარმოშობით დალმაციიდან იყო, კასპიის ზღვის სპარსეთის სანაპიროზე გაგზავნა.

ამ გეგმას მთელი წლის განმავლობაში ადგენდა, ავსტრიასთან მოლაპარაკებების წარმოების პარალელურად. 1780 წლის 11 იანვარს, ათი დღით ადრე, ვიდრე იოზეფი ეკატერინესთან მოგილევში შეხვედრას შესთავაზებდა, მისმა უგანათლებულესობამ გენერალ სუვოროვს, მის მხედარმთავართა შორის ყველაზე ნიჭიერს, უბრძანა ასტრახანში ბრძოლისუნარიანი კორპუსი შეეკრიბა. გემებს, რომლებიც 1778 წლიდან ვოლგაზე, ყაზანში იგებოდა, სამხრეთისაკენ დაძვრა უბრძანა. ავსტრიასთან კავშირის დადებას შეიძლება კიდევ რამდენიმე წელიწადი დასჭირვებოდა, ამასობაში რუსეთი ოსმალეთს შეეშვებოდა და ნიადაგს სპარსეთში მოსინჯავდა.

იმ წლებში სპარსეთის იმპერია მოიცავდა კასპიის ზღვის სამხრეთ სანაპიროს, ბაქოსა და დერბენდის ჩათვლით, სომხეთის დიდ ნაწილს და ნახევარ საქართველოს. პოტიომკინი ფიქრობდა მართლმადიდებელი ქართველებისა და სომხების, ისევე როგორც ბერძნების, ვალახების და მოლდოველების გათავისუფლებას და მათი მიწების რუსეთის იმპერიისთვის შემოერთებას. პოტიომკინი თავისი დროის რუს პოლიტიკოსთა იმ მცირე ნაწილის წარმომადგენელი იყო, რომლებსაც ვაჭრობის მნიშვნელობა ესმოდათ: რომ ფაქტორია კასპიის აღმოსავლეთ სანაპიროზე, სულ რაღაც 30 დღის სავალით იქნებოდა დაშორებული სპარსეთის ყურისგან და ხუთი დღის – ინდოეთიდან, ყანდაარის გავლით“. იმის შესახებ, რომ ბერძნული პროექტის პარალელურად, პოტიომკინი სპარსულ პროექტზეც ფიქრობდა, ჩვენ მისი ინგლისელი მეგობრების საუბრებიდან ვიცით. ფრანგები და ინგლისელები დაჟინებული ყურადღებით თვალს ადევნებდნენ სპარსულ გეგმებს; ექვსი წლის შემდეგაც კი, საფრანგეთის ელჩი შეეცდებოდა მათი შინაარსის გამოაშკარავებას.

1780 წლის თებერვალში ავად გახდა ალექსანდრ ლანსკოი და პოტიომკინმა გამოსავლის გადადება უბრძანა. იოზეფის ვიზიტისა და ოსმალეთის იმპერიის გაყოფის პროექტის დამტკიცების შემდეგ, ძალების დაქსაქსვა უგუნურება იქნებოდა. პოტიომკინმა გეგმა შეცვალა. 1781 წლის დასაწყისში მან სპარსეთში შეჭრა გააუქმა და ამის ნაცვლად, ეკატერინე დაარწმუნა, შეზღუდული ექსპედიცია გაეგზავნა, 30 წლის ვოინოვიჩის მეთაურობით, რომელსაც ერთნი დაღმატინელ „მეკობრეს“, „ვენის მინისტრების იტალიელ ჯაშუშს“ ეძახდნენ. პირველ რუსეთ-თურქეთის ომში ვოინოვიჩი ეკატერინეს ემსახურებოდა და ერთხელ თავისი კორპუსით ბეირუთიც კი დაიკავა, დღევანდელი ლიბანის დედაქალაქი.

1781 წლის 29 ივნისს სამი ფრეგატისა და რამდენიმე სატრან-

სპორტო გემისგან შემდგარი ექსპედიცია კასპიის ზღვის ნყლებში გავიდა, სპარსეთში სავაჭრო პოსტის მოსაწყობად და ეკატერინეს ცენტრალურაზიური პოლიტიკის საფუძვლის ჩასაყრელად. სპარსეთის ადმინისტრაციაში არეულობა სუფევდა. აშხაბადის პროვინციის მფლობელი, ალა-მოჰამედ-ხანი, ყველა პოტენციურ მოკავშირეს ეთამაშებოდა. ბავშვობაში მამამისის მტრების მიერ კასტრირებულ ამ მმართველს იმედი ჰქონდა, შაჰი გახდებოდა. იგი მიესალმა კასპიის აღმოსავლეთ სანაპიროზე რუსული ფაქტორიის შექმნის იდეას, რომელიც შესაძლებელი იყო გამოსდგომოდა მის ჯარს.

სულ 600-კაციან ექსპედიციაში 50 მხოლოდ ფეხოსანი ჯარის კაცი შედიოდა და პოტიომკინისთვის მეტად საპატივცემულო, გერმანელი ებრაელი, ბოტანიკოსი კარლ-ლუდვიგ ტაბლიცი. როგორც ჩანს, მას უნდა ეკუთვნოდეს საფრანგეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროში დაცული ამ ექსპედიციის ანგარიში. ვოინოვიჩი ამ რთული როლისთვის ყველაზე შუეფერებელი კანდიდატი იყო, უამისოდაც ექსპედიცია ძალიან მცირერიცხოვანი გახლდათ და ვერც ვერავის დახმარების იმედი ექნებოდა: შესაძლოა, ეს იყო შედეგი ერთ-ერთი მრავალრიცხოვან კომპრომისთა, რომელიც პოტიომკინის მგზნებარე ფანტაზიასა და ეკატერინეს სიფრთხილეს შორის მიიღწეოდა ხოლმე.

თავად მანვოინოვიჩს უბრძანა, ემოქმედა „მხოლოდ რწმენით“, მაგრამ ადგილზე ჩასულმა ვოინოვიჩმა „დაიწყო სრულიად სანინაალმდეგოდ მოქცევა“. კასპიის აღმოსავლეთ სანაპიროზე ალა-მაჰმადისა და მისი არმიის აღმოჩენისას, ვოინოვიჩმა დაამტკიცა, რომ ის „ისეთივე ცუდი წარმომადგენელია სამეფო კარისა, როგორიც უდიდესი პოლიტიკოსიცაა“. სპარსელთა თავადს სურდა რუსული ფაქტორიის შექმნა და პეტერბურგში საკუთარი ძმისწულის გაგზავნასაც კი სთავაზობდა, მაგრამ ამის ნაცვლად, ვოინოვიჩმა დააარსა ფორტი, თითქოს 600 კაცი, ოციოდე ზარბაზნით - სპარსეთის არმიისათვის წინააღმდეგობის განევას შესაძლებდნენ. სპარსელებს სალუთი გაუგზავნა ზარბაზნის ცეცხლის მეშვეობით, რითაც ისედაც ეჭვიანი ადგილობრივი მმართველები შეაშფოთა, რომლებამდეც ხმები მივიდა, თითქოს დაღესტანზე სუვოროვი მიემართებოდა 60 ათასკაციანი ჯარით. ეს დეზინფორმაცია, შესაძლოა, სპარსეთში ინგლისელებმა შეაგდეს. ალა-მაჰმადმა გადაწყვიტა, რომ საეჭვო სტუმრები თავიდან უნდა მოეშორებინა. იმ ადგილის მფლობელმა, სადაც ექსპედიცია გადასხდა, ვოინოვიჩი დატაბლიცი სადილად მიიწვია. როგორც კი მათ ზღურბლს გადააბი-

ჯეს, სახლს ექვსასმა სპარსელმა ჯარისკაცმა ალყა შემოარტყა. ემისრებს არჩევანი შესთავაზეს, ან თავებს დააყრევინებდნენ, ან - სასწრაფოდ იქაურობ აუნდა დაეტოვებინათ. მათ ეყოთ გონიერება, უკანასკნელი აერჩიათ: მოგვიანებით ალა-მაჰმადმა თავისი სისასტიკით გაითქვა სახელი, როდესაც თვალები დასთხარა 20-ათასმცხოვრებიანი ქალაქის მთელ მამრობით მოსახლეობას, რომელთაც წინააღმდეგობა გაუწიეს.

ფლოტილია უსიტყვოდ გაბრუნდა სახლში. ამ უგუნური წამონყების გამო, რომელიც კატასტროფით შეიძლებოდა დასრულებულიყო, ბრალი მხოლოდ პოტიომკინს მიუძღვის, მაგრამ ასეთი იყო მისი მმართველობის ბიზანტიური სტილი: ვენის გეგმის ჩაფუშვის შემთხვევაში, საჭირო იყო ალტერნატივა. რუსეთის მიერ ცენტრალური აზიის მოპოვებამდე ჯერ კიდევ ასი წელი რჩებოდა.

იოზეფი წერილების გაცვლას დათანხმდა. 1781 წლის 18 მაისს ეკატერინემ ხელი მოაწერა საიდუმლო წერილს „თავისი ძვირფასი ძმისადმი“ და იოზეფმაც წერილითვე უპასუხა. ეკატერინე ავსტრიას პრუსიის წინააღმდეგ მხარდაჭერას ჰპირდებოდა, მაგრამ, რაც პოტიომკინისათვის ყველაზე მნიშვნელოვანი იყო, იოზეფი ჰპირდებოდა რუსებს დახმარებას, თურქთა თავდასხმის შემთხვევაში. ამდენად, ავსტრია საკუთარ თავზე იღებდა რუსულ-თურქული სამშვიდობო ტრაქტატების გარანტიის ფუნქციას. რუსული საგარეო პოლიტიკური კურსის ეს პერეორიენტაცია პოტიომკინის პირადი ტრიუმფი გახლდათ. „სისტემა ვენის სამეფო კართან - წერდა მას ეკატერინე - თქვენი ნამუშევარია“.

ეკატერინემ და პოტიომკინმა კვლავ განაგრძეს საერთაშორისო საზოგადოებრიობის გასულელება. იმის გასარკვევად, რა ხდებოდა სინამდვილეში, ფრანგები, პრუსიელები და ინგლისელები ქრთამებს არ იშურებდნენ. ჰარისი ეჭვით აღნიშნავდა, რომ მისი „მეგობარი“ „ზეანეულ განწყობაზე ბრძანდება“, მაგრამ „პოლიტიკურ თემებს გაურბის“. კობენცლი კი, რომელსაც, რა თქმა უნდა, ყველაფერი კარგად მოეხსენებოდა, სიამოვნებით აუნყებდა თავის იმპერატორს: „საქმე ყველასათვის, გარდა პოტიომკინისა და ბეზბოროდკოსი, კვლავ საიდუმლოდ რჩება“. იოზეფს სულ მალე მოელოდა დარწმუნებულებიყო, რომ ეკატერინე ყოველთვის აღწევდა იმას, რაც სურდა. მიუხედავად „ბერძნული პროექტის“ პრიორიტეტისა, მან უარი არ თქვა ტრაქტატზე შეიარაღებული ნეიტრალიტეტის შესახებ და ავსტრია და პრუსიაც დაარწმუნა, ხელი მოეწერათ მასზე. „რაც სურს ქალს, იგივე სურს ღმერთსაც, - ფიქრობდა იო-

ზეფი – და მათ ხელში მოხვედრილი, ყოველთვის იმაზე შორს შეტოპავ ხოლმე, ვიდრე ვარაუდობდი“. ეკატერინე და პოტიომკინი ზეიმობდნენ.

მხოლოდ ერთი თვის შემდეგ, 26 ივნისს, მიიღო ჰარისმა ბუნდოვანი ცნობები ტრაქტატის შესახებ, მას შემდეგ, რაც 1600 ფუნტი სტერლინგი გადაუხადა ბეზბოროდკოს, მაგრამ მიუხედავად ამისა, საოცარია, მაგრამ საიდუმლო კიდევ თითქმის ორი წლის განმავლობაში, საიდუმლოდ დარჩა.

ავსტრიასთან კავშირის მთავარ მონინააღმდეგეებად კვლავ რჩებოდნენ დიდი მთავარი პავლე და გრაფი ნიკიტა პანინი. ეს უკანასკნელი თავის სმოლენსკის მამულში გადავიდა, მაგრამ 1781 წლის ივლისში, როდესაც ეკატერინემ ინგლისელი ექიმი, ბარონი დიმსდელი მოიწვია, დიდი თავადების, ალექსანდრესა და კონსტანტინესათვის ჩუტყვავილის ასაცრელად, ამ პროცედურისთვის თვალის სადევნებლად, პანინი პეტერბურგში დაბრუნდა. „მას თუ ჰგონია, რომ პირველი მინისტრის პოსტზე დაბრუნდება, – განაცხადა ეკატერინემ, – ძალიან ცდება. ჩემს კარზე ამიერიდან მას მხოლოდ მომვლელად (მესასთუმლედ) შეუძლია ყოფნა“.

მაგრამ როგორ უნდა დაეცვათ ახალი პოლიტიკური კურსი ტახტის მემკვიდრის – დიდი თავადისგან? ეკატერინეს და პოტიომკინს არ შეიძლებოდა ეს საკითხი ერთმანეთში არ განეხილათ. რატომ არ უნდა გაეგზავნათ იგი სამოგზაუროდ ევროპაში, მოგზაურობის მთავარ პუნქტად კი ვენა ექციათ?

(გაგრძელება შემდეგ ნომერში)

Dodo Chumburidze

*Doctor of Historical Sciences, Ivane Javakhishvili
Tbilisi State University, Ivane Javakhishvili Institute of
History and Ethnology, Main Scientist-researcher of the
Department of Modern and Contemporary History*

Simon Sebag Montefiore's „Potemkin“

Summary

The article is about the English historian Simon Sebag Montefiore's works. There is also a translation from the book by Simon Montefiore 'Potemkin'